

A magyar neveléstudomány 1945 és 1965 között Kelemen László visszaemlékezése alapján¹

Bevezetés

A szocialista pedagógia magyarországi megjelenésének 20 éves évfordulója alkalmából hét szocialista neveléstudós visszaemlékezése (Ágoston György, Jausz Béla, Kiss Árpád, Nagy Sándor, Földes Éva, Hermann Alice és Kelemen László) jelent meg *Életemről, munkámról* címmel 1963 és 1965 között a *Pedagógiai Szemle* hasábjain. Jelen vizsgálatunkban e hét visszaemlékezés közül egyet, a neveléslélektannal foglalkozó Kelemen László visszaemlékezését elemezzük.

Kutatásunk egyik ágában azt vizsgáljuk meg, hogy milyen elemekből épül fel Kelemen László visszaemlékezése, valamint azt, hogy a gyorsan váltakozó politikai rendszerek és oktatáspolitikai ciklusok hogyan jelennek meg benne, legyen szó akár az 1945, akár az 1945 utáni korszakról. Ugyanakkor a visszaemlékezés és a pedagógiai lexikonok Kelemen Lászlóról szóló szócikkei közötti különbségeket is elemezzük, valamint azt, hogy az eltérések milyen – szakmai vagy nem szakmai – okokra vezethetők vissza.

Kutatásunk másik irányában a neveléslélektannal foglalkozó Kelemen László narratívája alapján igyekszünk rekonstruálni a szocialista pedagógia és a neveléslélektan kapcsolatát. Itt arra vagyunk kíváncsiak, hogy a pedagógia és a pszichológia határterületén elhelyezkedő neveléslélektan a pszichológiához, vagy inkább a pedagógiához állt közelebb a szocialista korszakban. Másképpen megfogalmazva e kérdést: a neveléslélektan mely tudomány részterülete volt, a pedagógiáé vagy a pszichológiáé?

Vizsgálatunk unikális voltát mutatja, hogy mindezidáig a *Pedagógiai Szemlében* megjelenő visszaemlékezések szisztematikus feldolgozása, vagy ennek segítségével a neveléstudomány 1945 és 1965 közötti időszakának jobb megismerése még nem történt meg – valószínűleg nem véletlenül. A kevés kivételek között említhetjük jelen sorok írójának egy tanulmányát, ahol Jausz Béla visszaemlékezését elemzi (Darvai, 2023), vagy Pénzes (2021) doktori disszertációját, ahol egy fejezet foglalkozik a visszaemlékezések elemzésével. Bár utóbbi kapcsán meg kell jegyezni, hogy ez nem teljes körű, hiszen a neveléstudomány és a pszichológia határterületén dolgozó Kelemen László esetét nem említi.

A kutatás forrásai

Pedagógiai Szemle

A szovjet sztálinista egységesítő, a sokszínűséget és különbözőséget nem toleráló mintának megfelelően 1950-re Magyarországon is felszámolták a neveléstudományi folyóiratokat. A rövid életű, a Pedagógusok Szakszervezete által kiadott *Embernevelés* 1949-ben, míg a korszak egyik legrangosabb neveléstudományi társaságának – Magyar Paedagógiai Társaság – a lapja, a *Magyar Paedagógia* 1950-ben jelent meg utoljára (Pénzes, 2016).²

A neveléstudományi szaksajtóban az úrt az először 1951-ben kiadott *Pedagógiai Szemle* töltötte be. A *Pedagógiai Szemle* ennek megfelelően monopol helyzetbe került, de nemcsak a neveléstudományi területén, hanem azon kívül is. Hiszen az 1950-es oktatási párthatározat nemcsak, hogy monopol helyzetbe juttatta a szocialista pedagógiát – ahogyan a mintául szolgáló 1936-os szovjet pedológia ellenes határozat (Ewing, 2001; Péter, 1954) –, hanem ezzel párhuzamosan kiszorította a neveléstudomány és a pedagógia területéről a leginkább Mérei Ferenc nevével fémjelezhető pedológiát és a nyugati irányultságú lélektant. Ez egyben azt is jelentette, hogy a neveléstudomány és a pedagógia területén a fiatal szocialista neveléstudománynak, és ennek egyik elemeként az egyetlen szocialista neveléstudományi folyóiratnak, a *Pedagógiai Szemlének*, nem létezett riválisa. Ezt úgy is értelmezhetjük, hogy a szocialista neveléstudomány ekkor volt a csúcson, hiszen nem létezett olyan szakmai csoportosulás, mely monopol szakmai, tudományos és oktatásügyi pozícióit veszélyeztette volna.

A kizárólagosság, az egységesség kárpitja már Sztálin 1953-as halálát követően szakadozni kezdett, azonban ez a folyamat még erősebbé vált az ötvenes évek második felében, amikor is a szocialista blokkban lezajló desztalinizáció elemeként a sztálinista korban diszkreditált pszichológia művelése legitimé vált (Pléh, 2016). A pszichológiának a neveléstudománytól való lassú, de fokozatos elválását jól reprezentálja, hogy 1960-tól újra megjelenhetett a *Magyar Pszichológiai Szemle* – amelyet a sztálinista korban ugyanúgy megszüntettek, mint a *Magyar Paedagógiát* (Darvai, 2019, 2020). Azonban 1963 és 1965 között, a szocialista neveléstudósok visszaemlékezéseinek megjelenésekor, még nem látszott, hogy a pszichológia lassan, de biztosan konkurens tudományként lesz jelen a tudományos mezőben a neveléstudománnyal szemben. Hiszen nem szabad elfelejteni, hogy a pszichológiát ekkor a pedagógiával, neveléstudománnyal szemben mindössze egy tucat ember művelte (Pléh, 1998). Valamint a diszkreditáció megszüntetésétől függetlenül a pszichológia továbbra is „gyanús” volt, művelése ellenzéki mozzanattal is rendelkezett, hiszen a pszichológia művelői nem keleti irányba, a Szovjetunió felé tájékoztak, hanem elsődleges vonatkoztatási csoportjuknak a nyugati, és azon belül is az angolszász pszichológiát tekintették.

A kizárólagosság, az egységesség kárpitja már Sztálin 1953-as halálát követően szakadozni kezdett, azonban ez a folyamat még erősebbé vált az ötvenes évek második felében, amikor is a szocialista blokkban lezajló desztalinizáció elemeként a sztálinista korban diszkreditált pszichológia művelése legitimé vált. A pszichológiának a neveléstudománytól való lassú, de fokozatos elválását jól reprezentálja, hogy 1960-tól újra megjelenhetett a Magyar Pszichológiai Szemle – amelyet a sztálinista korban ugyanúgy megszüntettek, mint a Magyar Paedagógiát. Azonban 1963 és 1965 között, a szocialista neveléstudósok visszaemlékezéseinek megjelenésekor, még nem látszott, hogy a pszichológia lassan, de biztosan konkurens tudományként lesz jelen a tudományos mezőben a neveléstudománnyal szemben. Hiszen nem szabad elfelejteni, hogy a pszichológiát ekkor a pedagógiával, neveléstudománnyal szemben mindössze egy tucat ember művelte.

A *Pedagógiai Szemle* 1951-es indulásának évében még a Köznevelési Minisztérium tudományos pedagógiai folyóirata, majd a sztálinista politika és pedagógia törésének egyik jeleként 1955-től már az 1954-ben létrehozott és Nagy Sándor által vezetett Pedagógiai Tudományos Intézet (PTI) alá tartozik. Ezzel a közvetlen minisztériumi függőség megszakadt, s habár hivatalosan a PTI is a minisztérium intézményei közé tartozik, azonban a folyóirat és minisztérium között mégis ott volt a PTI, valamennyire megszakítva a közvetlen politikai befolyást, mely inkább közvetetté alakult át. Az Országos Pedagógiai Intézet (OPI) 1962-es létrehozásától kezdve a *Pedagógiai Szemle* már a Szarka József vezette intézmény folyóirata.

1951-től 1953-ig Vaszkó Mihály a folyóirat főszerkesztője, majd 1953-tól Ágoston György, 1957-től öt követi Szarka József, 1964-ben pedig az OPI igazgatóhelyettese Bakonyi Pál váltja Szarkát. Tehát az 1963 és 1965 között megjelent visszaemlékezések idejében főszerkesztői váltás valósult meg a *Pedagógiai Szemlé*nél.

Az ötvenes években a szerkesztőbizottsági tagok között találjuk a már említette Ágoston György, Szarka József mellett Nagy Sándort, Szokolozsky Istvánt, Hermann Alice-t és Jausz Bélát is. Ez azért is fontos számunkra, mert a visszaemlékezések íróinak nagy része megtalálható a lap szerkesztői és publikáló szerzői között, ami azt is bizonyítja, hogy egységes szakmai csoportot alkottak.

Pedagógiai lexikonok

Kutatásunk második forráscsoportját a hetvenes és a kilencvenes években megjelent pedagógiai lexikonok adják (Báthory és Falus, 1997a; Nagy, 1976–1979).

A hetvenes évekbeli négykötetes lexikon főszerkesztője a visszaemlékezések egyik írója, Nagy Sándor. A szerkesztők között megtaláljuk Ágoston Györgyöt, Bencédy Józsefet, Földes Évát, Gordos Istvánt, Kiss Árpádot, Mészáros Istvánt, Nagy Sándort, Szarka Józsefet és Zibolen Endrét, valamint az elhunyt tiszteletbeli szerkesztők között Jausz Bélát, Szokolozsky Istvánt és Veress Juditot. Jól látható, hogy nagy átfedést mutat a visszaemlékezéseket írók és a *Pedagógiai lexikon*t szerkesztők csoportja. Lényegében a két szakmai csoport azonos.³

Az előbbieken alapján azt állíthatjuk, hogy e szakmai csoport – mely az ötvenes évek elején jelent meg a neveléstudomány mezőjében, és végig tartotta pozícióit a szocialista korszakban – szakmai-pedagógiai nézetei, érdekei és értékei jelentek meg a *Pedagógiai lexikon*ban. Ezt erősíti meg, hogy habár a lexikon szócikkeit több mint száz szerző jegyzi, azonban ahogyan a lexikon főszerkesztője – Nagy Sándor – is írja az előszóban, a szerkesztők a szócikkek túlnyomó többségében releváns változásokat eszközöltek, másképpen fogalmazva: a szerkesztők a beérkező szócikkek nagy részét átírták, saját szakmai és nem szakmai nézeteiknek megfelelően (Nagy, 1976–1979). A nagyszámú és jelentékeny minőségű szerkesztőbizottsági változások okán nem szerepelnek a szerzők nevei az egyes szócikkek végén, mintegy ezzel is szimbolizálva a kötetek közösségi munka jellegét (Nagy, 1976–1979).

Az 1997-es három kötetes *Pedagógiai lexikon* szerkesztői Báthory Zoltán és Falus Iván. A húsz évvel korábbi lexikonhoz képest a szerkesztők száma 12-ről 24-re bővült, és a szerkesztőbizottság rekrutációja jól reflektált a neveléstudomány inter-multidiszciplináris jellegére.⁴ A szócikkeket közel 400 szerző írta. A hetvenes évekbeli lexikontól eltérően a szerkesztők csak néhány esetben módosítottak a megírt szócikkeken, s emiatt minden szócikk végén feltüntették a szerző nevét – szemben a korábbi *Pedagógiai lexikon*nal (Báthory és Falus, 1997a). A *Pedagógiai lexikon* különlegessége, hogy mellette megjelent a *Pedagógiai Ki Kicsoda* is – szintén Báthory Zoltán és Falus Iván szerkesztésében –, amely a kortárs pedagógusok, neveléstudományi szakemberek önéletrajzát tartalmazza. Azonban a *Pedagógiai lexikon*nal szemben itt az életrajzokat az egyes

szerzők önmaguk, mintegy „önbevallásos” módon írták meg (Báthory és Falus, 1997b). E szerkesztési forma nehézsége, hogy többen nem válaszoltak a szerkesztők felhívására, így a kötet azoknak a kortárs pedagógusoknak, neveléstudósoknak és oktatási szakembereknek az életrajzát tartalmazza, akik eleget tettek a szerkesztők felkérésének (Báthory és Falus, 1997b).

A kutatás elméleti kerete

A tudományos térben a narratíváknak zavarba ejtően sok interpretációja létezik, az irodalomtudományi megközelítéstől kezdve a nyelvtudományin keresztül egészen a pszichológiaiig. Jelen kutatásunkban narratívaként tekintünk minden olyan szövegre, amely eseményekről számol be, és egyben rendelkezik időbeli és oksági koherenciával (Hoschmand, 2005). Meglátásunk szerint ez a megközelítés az, amelyet leginkább fel tudunk használni vizsgálatunkban, hiszen mindegyik visszaemlékező egy történetet, „sztorit” mond el események oksági és időbeli láncolatába fűzve. E logikát követve a neveléstudósok visszaemlékezéseit, illetve a pedagógiai lexikonok szócikkeit narratívaként értelmezzük. A narratív megközelítések közül a narratív történeti perspektívát is felhasználjuk (Tamura, 2011). Kutatásunkkal párhuzamosan jelent meg egy oktatástörténeti kutatás, amely az 1980-as évek közepén pedagógusokkal, oktatási szakemberekkel és oktatásirányítókkal készített interjúk alapján és a narratív megközelítés segítségével rekonstruálja ezen személyek 1950-1960-as évekbeli szakmai pályáját (Somogyvári, 2023).

A narratívákat az oktatáspolitikai-történetre alkalmazott politikatudományi – röviden politológiai – megközelítés segítségével dolgozzuk fel (Nagy, 1997; Sáska, 2018; Darvai, 2021), ami egyben azt is jelenti, hogy elemzésünk során a hagyományos pedagógiai megközelítéssel szemben (Trencsényi, 2011) teret engedünk nemcsak a pedagógiai, hanem a politológiai érvelésnek is, és összefüggéseket keresünk a szakmai-pedagógiai és a politológiai tényezők között. Ami egyben azt is jelenti, hogy a szocialista neveléstudósok narratíváira „rávetítjük” az egyes politikatörténeti szakaszokat, melyek az alábbiak:

1. A dualizmus ideje, Horthy-korszak⁵
2. A szovjet típusú diktatúra kiépülésének időszaka (1945–1950)
3. A Rákosi-korszak (1950–1956) (Gyarmati, 2011)
4. A korai Kádár-korszak (1957–1965).

Kutatásunkban a szocialista korszak neveléstudományi elitjét vizsgáljuk, ennek megfelelően elemzésünk egyben értelmiségi szociológiai vizsgálat is (Nagy, 2013; Kiss, Trencsényi és Hudra, 2021).

A neveléstudomány 1950 és 1965 között

Kutatásunkban az 1950-es oktatási párthatározatot tekintjük a magyar szocialista pedagógia történeti kezdőpontjának. Ahogyan korábban is említettük, ez az oktatásügyi döntés az 1936-os szovjet, sztálinista előd-párthatározatot követve kiséprzte az oktatásügy, a tudomány és az akadémia területéről a nyugati kapcsolatokkal, gyökerekkel rendelkező pedológiát és pszichológiát is (Ewing, 2001). Ezzel lehetőség nyílt arra, hogy egy új, fiatal, szocialista irányultságú neveléstudományi elit kerüljön a neveléstudományi, pedagógiai mező hierarchiájának a csúcsára, rivális nélkül.

Az új oktatáspolitikai–felsőoktatás-politikai iránynak megfelelően az ötvenes évek elején a budapesti és a vidéki egyetemek neveléstudományi-pedagógiai tanszékeinek élére az új, szocialista irányultságú elit kerül. Többek között az ELTE Pedagógiai Tanszék

vezetője Ágoston György, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Pedagógiai Tanszékének első embere Jausz Béla, a Pécsi Pedagógiai Főiskola Pedagógiai Tanszékének élére pedig Nagy Sándor kerül. Kelemen László 1952-ben Nagy Sándort váltja a Pedagógiai Tanszék élén, amikor is Nagy az ELTE Pedagógiai Tanszékére kerül. Az új magyar neveléstudomány „fiatalságáról” jól referál, hogy Ágoston 1952-ben, vagyis mindössze 32 évesen, már az Akadémiai Pedagógiai Bizottság elnöke.

A Nagy Imre nevével fémjelezhető „új szakasz” 1954-ben alkotta meg antisztálinista élű oktatási párthatározatát, amely bírálta az 1950 és 1953 közötti időszak oktatásügyének minden elemét. 1950-nel szemben – amikor is az ONI megszüntetésével a Mérei Ferenc és Kiss Árpád nevével fémjelezhető szakmai csoportot kiszorították a neveléstudomány és a pedagógia területéről – 1954-ben a neveléstudományi elit a helyén maradt, elegendő volt a korszak rítusait követve önkritikát gyakorolni (Ágoston, 1954; Darvai, 2021). Az antisztálinista oktatási párthatározatnak megfelelően még ebben az évben létrehozták a Pedagógiai Tudományos Intézetet, Nagy Sándor vezetésével.

1955-ben a Kremlben újabb változások történtek. Malenkov megbukott, őt a „keményvonalas” Bulganyin követte, s most Nagy Imre lett a szovjet pártvezetés bírálatának tárgya. Ennek következményeként Rákosi visszakerült a hatalomba, és a hozzá szorosan kapcsolódó Hegedűs András lett az ország első embere.

1955-ben újból sztalinizáció indult meg a szocialista blokkban, így Magyarországon is, ezért a magyar neveléstudományban a megváltozott helyzetet érzékelve már arról írnak, hogy a Nagy Imréhez köthető „jobboldali nézetek és jelenségek hatása megmutatkozott a közoktatás terén is” (Szekely, 1956. 79.).

1956-ban ismételtlen a desztalinizációs minta került fölénybe a keleti blokkban. A neveléstudományban a Petőfi-kör pedagógusvitájában és a Balatonfüredi Pedagóguskonferencián jelent meg a desztalinizáció mozzanata (Balatonfüredi..., 1957; Hegedűs és Rainer, 1992).

Az 1956-os forradalom leverését követően a füredi vitában a Nagy Imre-pártisággal megvádolt és revizionistának bélyegzett személyeket (Mérei Ferencet, Pataki Ferencet, Zibolen Endrét) kizárták a neveléstudományból egy ideig, és a szocialista pedagógia ötvenes évek eleji megalapítói lettek a neveléstudomány meghatározó szereplői egészen a szocialista rendszer végéig (Sáska, 2015).

Az 1960-as évek elején a szocialista pedagógia a korábbi „törésektől” függetlenül még a csúcson van, hiszen egyetlen versenytársa a tudományos mezőben a pszichológia tudománya, amely a sztálini diszkreditáció megszűnését követően ekkor kezd el újra intézményesülni. Ebben az oktatáspolitikai, tudománypolitikai környezetben jelennek meg a neveléstudósok visszaemlékezései a *Pedagógiai Szemle* folyóirat *Életemről, munkámról* című rovatában.

Kelemen László narratívájának elemzése

Közoktatási és felsőoktatási tanulmányok, a kezdetek 1945-ig

Kelemen László a visszaemlékező neveléstudósok között számunkra azért lesz fontos, mert szakmai szocializációs mintájában a tanítóképzős-főiskolai mintázat jelent meg, hiszen tanítóképzőt végzett, és első diplomaként főiskolai szintűt szerzett – ahogyan Nagy Sándor is –, szemben azokkal a visszaemlékező neveléstudósokkal, akik első diplomaként egyetemi szintűvel rendelkeztek (Ágoston György, Földes Éva, Kiss Árpád, Jausz Béla). Így Kelemen szakmai pályája jó példa arra, hogy milyen módon lehetett bekerülni a neveléstudományi elitbe a szocialista korszakban annak a személynek, aki első felsőoktatási oklevélként főiskolai diplomával rendelkezett.

Habár a pedagógiai lexikonok erről nem tájékoztatnak, de Kelemen László a középfokú tanítóképző iskolát szülővárosában, Kiskunfélegyházán végezte el (Kelemen, 1964). A családnak az iskoláztatási lehetőségekről alkotott perspektíváit jól prezentálja Kelemen, amikor azt mondja narratívájában, hogy szülei szempontjából a tanítóképző elvégzése nevezhető a „legtávolabbi álomnak” (Kelemen, 1964. 580.). Bár narratívájában megemlíti, hogy néhány polgári iskolai tanára a továbbtanulás szempontjából a gimnáziumot javasolta, azonban szülei és ő maga is ragaszkodott a tanítóképzőhöz (Kelemen, 1964).

1964-es visszaemlékezésében a középfokú tanítóképzés kettősségéről számol be, hiszen, mint írja, az ország legjobb tanítóképzője volt a kiskunfélegyházi, olyan kiváló tanárokkal, mint Rozsondai Zoltán,⁶ azonban már ekkor autodidakta módon kellett megtanulnia a gimnáziumi tananyagot a magasabb tudás eléréséhez, különösen az idegen nyelveket és matematikát (Kelemen, 1964). A tanítóképző dualitását az alábbi módon fogalmazza meg: „Számításba kell venni ugyanis, hogy az akkori tanítóképző, ha nem is adott nagyon magas szintű műveltséget – sokoldalúságot követelt – és rendkívül időigényes tárgyakat oktatott.” (Kelemen, 1964. 580.)

Narratívája szerint a kiskunfélegyházi tanítóképzőben bontakozott ki igazán pedagógiai és pszichológiai érdeklődése. Tanárai közül kiemeli Koltay Istvánt, aki lebeszélte arról, hogy falusi tanító legyen, és sikeresen facilitálta afelé, hogy inkább a „tanítók tanítója legyen” (Kelemen, 1964).

Az előbbieknél megfelelően 1938-ban beiratkozik a Szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola magyar, német és történelem szakára (Kelemen, 1964). Érdemes megjegyezni, hogy ahogyan a tanítóképzőt, úgy a főiskolai tanulmányokat sem tartalmazzák a pedagógiai lexikonok (Báthory és Falus, 1997a; Nagy, 1976–1979).⁷ Azt is csak Kelemen narratívájából tudjuk meg, hogy a főiskolával párhuzamosan rendkívüli hallgatója lett az egyetem bölcsészkarának filozófia és pedagógia szakon, mert a bölcsészkar nem rendelkezett elég hallgatóval, és a fennmaradáshoz szükség volt a főiskolai hallgatókra (Kelemen, 1964. 581.).

Különösen a későbbi szakmai pálya szempontjából releváns, hogy a főiskolán a filozófia, a szociológia – ez utóbbi ekkor a népi írókat jelentette – és a lélektan felé is tájékozódik, 1964-es narratívája szerint (Kelemen, 1964). Az inter-multidiszciplináris megközelítés azért lényeges, mert az ötvenes évek szocialista pedagógiája pont e sokszempontú megközelítést opponálja, és a pedagógia mindenhatóságát hirdeti az oktatás-nevelés területén. Később látni fogjuk, hogy Kelemen László is egyetértett ezzel a politikum szférájából származó pedagógiai-tudományos nézettel, legalábbis 1964-es narratívája szerint.

A narratívában a főiskolai évek kapcsán jelenik meg a Horthy-korszak opponálásának kötelező eleme és a szellemi nyitás megalapozása az 1945 utáni rendszer irányában. A két világháború közötti rendszer kritikájának egyik példája akkor jelenik meg, amikor Kelemen német szakos főiskolai hallgatóként szeretett volna ösztöndíjjal németországi tanulmányútra menni, azonban az e célra létrehozott kiskunfélegyházi – tehát szülővárososa-beli – alapítvány nem támogatta őt. Erről az esetről azt írja: „nem volt megfelelő „protekción”. „A városi urak, főtisztviselők saját gyermekeik közt osztották szét azt, és a kereskedősegéd fiát szinte kidobták az ajtón, ha nagy alázatosan kérni próbálta ezt a lehetőséget...” (Kelemen, 1964. 581.) Emellett nem értelmiségi származása is erősítette benne az 1945 előtti rendszerrel szembeni „forradalmi elégedetlenséget”, ahogyan Kelemen fogalmaz: az „egész akkori társadalommal, főként a nyárspolgár és »rothadt« (ez volt akkor a szabványkifejezésünk) középosztály ellen.” (Kelemen, 1964. 581.)

A politikai-ideológiai elem mellett a mozgalmi mozzanatot is kiemeli a narratívában, hiszen a Horthy-korszakra oly jellemző bajtársi egyesületek egyikébe sem lép be narratívája szerint, viszont részt vesz az egységes diákszervezet létrehozásában, mely nagyban

rímel Kelemen értelmezése szerint a későbbi kommunista ifjúsági mozgalom szervezetére (Kelemen, 1964). Természetesen a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején a diákszervezet marxista tartalom nélkül működött. Az ifjúsági mozgalom másik elemeként a Sík Sándor vezette cserkészetet említi meg, melyről azt írja, hogy ennek humanizmusa megvédte a nacionalizmus kísértetétől (Kelemen, 1964).

A polgári iskolai tanári oklevél megszerzése után 1942-ben Kelemen az Apponyi Kollégium hallgatója lesz pedagógia és pszichológia szakon, és itt szerez egyetemi szintű pedagógiai oklevéllel megegyező diplomát 1943-ban. Az Apponyi Kollégiumba azok a főiskolát végzett hallgatók kerülhettek, akik a rövid képzést követően olyan egyetemi szintű pedagógiai diplomát kaptak, amely már középiskolai szintű tanári oklevélnek felelt meg – jelen esetben olyat, amely tanítóképző intézetben való oktatásra jogosította fel az itt végzett hallgatókat. Kelemen László apponyi kollégiumbeli tanulmányairól egyedül a kilencvenes évekbeli pedagógia lexikon nem számol be (Báthory és Falus, 1997a; Kelemen, 1964; Nagy, 1976–1979). Érdemes megjegyezni, hogy ekkor Nagy Sándor is az Apponyi Kollégiumban tanul, és egészen bizonyosan ismerték egymást Kelemen Lászlóval, azonban Nagy Sándor nevét itt nem említi, ahogyan Nagy Sándor sem tette meg ezt narratívájában Kelemennel (Kelemen, 1964; Nagy, 1963). Ezt követi a háború, ahol Budapest ostromakor fogságba esik, és 1945 márciusában tér haza Kiskunfélegyházára (Kelemen, 1964).

A főiskolai és Apponyi Kollégium-i évek esetében nem kerül kiemelésre szakmai-tudományos szempontból Kelemen narratívájában egy oktatója sem – kivéve Sík Sándort –, szemben a tanítóképzős emlékekkel. S ez azért is meglepő, hiszen Szegeden Kelemen László Várkonyi Hildebrand Dezső tanítványai közé tartozott (Révész, 2021). Az „elfelejtés” egyik oka lehet Várkonyi fokozatos háttérbe szorulása az 1948-as fordulatot követően, vagy személyes konfliktus, vagy e kettő együttese.

Összegezve életének első szakaszát: Kelemen nagyon erősen reflektál a tanítóképző és a gimnázium, valamint a főiskola és az egyetem közötti jelentős distinkcióra (Kelemen, 1964). Logikája szerint a tudományos pálya szempontjából a tanítóképző nem a legideálisabb iskolák közé tartozott, szemben a gimnáziummal. Azonban a főiskolai mintát relevánsnak tartja. Hiszen narratívája szerint mind a tanítóképző, mind a főiskola az elmélettel szemben a gyakorlati pedagógia felé terelte, s ennek köszönhető, hogy kutatási témáiban nem szakadt el az oktatási-nevelési gyakorlattól (Kelemen, 1964).

Kelemennek a főiskolai és az egyetemi képzés különbségét szembeállító narratívája nemcsak azért releváns, mert a két intézménytípus közötti szakmai különbségekről referál, hanem az ezzel kéz a kézben járó hierarchikus és presztízsbeli distinkcióról is. Az egyetemi és a főiskolai képzés közötti szimbolikus különbséget az alábbi módon ecsetelte narratívájában: „... főiskolás korunkban az egyetemen egy ríkító sárga indexet kaptunk, azzal a bevezetővel, hogy ilyen indexet »minden 17 évet betöltött, épelméjű, magyar állampolgár« válthat magának.” (Kelemen, 1964. 582.)

A bemutatott szakmai és nem szakmai motívumok a világháború után a kommunizmus felé terelik Kelemet, és narratívájában állandó mintaként megmarad a Horthy-korszakkal szembeni ellenállás mintázata, mint írja:

„Maga a lebecsülés pedig elősegítette, hogy lélekben sohasem tudtam igazán azonosulni az akkori »úri Magyarországgal« és, hogy a felszabadulás után olyan őszinte örömmel fogadtam az új, demokratikus iskolarendszert. Kizsákmányolt édesapám oldalán átélt osztályélmények mellett, az iskolarendszer ezen antidemokratikus, fájó emlékei voltak azok a hatások, amelyek életre szólóan az elnyomottak és a társadalmi haladás ügye mellé állítottak.” (Kelemen, 1964. 582.)

A szovjet típusú diktatúra kiépítése, 1945–1950

Kelemen László 1945-ben kezdi el oktatói munkáját, az alma materben, a kiskunfélegyházi tanítóképzőben, melyről a kilencvenes évekbeli pedagógiai lexikon nem tesz említést (Kelemen, 1964; Nagy, 1976–1979). A tanítóképzőben lélektant és pedagógiát tanít, illetve narratívájában megemlíti, hogy ezzel párhuzamosan az általános iskola felső tagozatában is oktat, német nyelvet és *az ember élete* tantárgyat (Kelemen, 1964). Közben – 1946-ban – belép a Nemzeti Parasztpártba, a népi írók hatására (Kelemen, 1964). 1947-ben a szegedi egyetemen doktorál pedagógiából, a gondolkodás nevelése témaköréből, amely szakmai pályájának egyik legfőbb témája lesz (Kelemen, 1964). A doktorátust a két pedagógiai lexikon szintén nem említi (Báthory és Falus, 1997a; Nagy, 1976–1979). Közben kísérleteket végez általános iskolákban, melynek eredménye a *Köznevelésben* jelenik meg (Kelemen, 1947). Narratívája szerint erre felfigyel Mérei, és vélhetően e kapcsolatnak köszönhetően kerül 1948-ban a budapesti Pedagógiai Főiskolára (Molnár, 2015). A főiskolai mozzanatot ezúttal sem említi a pedagógiai lexikonokban (Báthory és Falus, 1997a; Nagy, 1976–1979).

A korszak mozgalmasságát és a kiépülő kommunista diktatúra politikájának gyors változásait jól mutatja, hogy ugyan Kelemen elnyert egy genfi ösztöndíjat a Jean Piaget vezette Rousseau Intézetbe, azonban ez a fordulat évében, a kommunista hatalomátvétel időszakában a nyugattal való szembeni ellenállás okán már nem valósulhatott meg (Kelemen, 1964).

A korszak jellegéről szintén jól referál – valamint a társadalom és egyben a pedagógusok átképzésének jelenségét is mutatja –, hogy Kelemen László 1948 augusztusában egyhónapos központi szakszervezeti iskolán vesz részt Budapesten (Kelemen, 1964). Erről az alábbiakat írja visszaemlékezésben:

„Ekkor ismerkedtem meg először a maga teljes rendszerében, kiváló szakemberek útmutatásai nyomán a marxizmus-leninizmussal. Ekkor értettem meg igazán a társadalmi fejlődés, az osztályharc és a marxi politikai gazdaságtan alapvető törvényeit. Mindez politikai és társadalmi szemléletmódot gyökeresen átalakította.” (Kelemen, 1964. 583.)

Az átképzés után 1948 őszén a Pécsi Pedagógiai Főiskolára kerül mint a leendő lélektani tanszék vezetője (Báthory és Falus, 1997a; Kelemen, 1964; Nagy, 1976–1979). Azonban ahogyan a Piaget-féle tanulmányút, úgy a lélektani tanszék megalapítása sem valósult meg, hiszen a fordulat évét követően egy évvel a nyugati kapcsolatokkal rendelkező pszichológia kezdett fokozatosan kiszorulni a tudományos térből. Végül, 1949-ben, a Pedagógiai Főiskolán a lélektani tanszék helyett a Nagy Sándor vezette pedagógiai tanszékre kerül mint a lélektan tanára (Báthory és Falus, 1997a; Kelemen, 1964; Nagy, 1976–1979). Kelemen kiemeli visszaemlékezésében, hogy Nagy Sándorral „jó egyetértésben” dolgoztak együtt (Kelemen, 1964). Érdekes adat, hogy Nagy Sándor visszaemlékezésében a pécsi évek kapcsán nem említi meg Kelemen Lászlót (vö. Nagy, 1963). A Pécsi Pedagógiai Főiskolán oktatást már tartalmazza a pedagógiai lexikonok (Báthory és Falus, 1997a; Nagy, 1976–1979).

A Rákosi-korszak, 1950–1956

A pécsi pedagógiai főiskolai munka első szakasza a sztalinizáció időszakára esik, és nem nevezhető véletlennek, hogy Kelemen visszaemlékezésében pécsi szakmai pályájának első részét 1953-mal zárja le. Nem szabad elfelejteni, hogy Nagy Sándor Budapestre

helyezését követően már Kelemen László a pedagógiai tanszék vezetője. Habár szakmai karrierje szempontjából összességében „meddőnek” értekel az 1949 és 1953 közötti időszakot, azonban e korszak elemzésekor, értékelésekor az egyfelől-másfelől érvelést használja (Kelemen, 1964).

Egyfelől a különböző irányzatok „zürzavaros sokféleségével” leírható polgári-nyugati pszichológiával szemben a sztálinista mintának megfelelően megalkotott, vagyis nem organikusán fejlődő szovjet pszichológiát – melynek az egységesítés, a különböző pszichológiai iskolák megszüntetése a legfőbb jellemzője – szakmai fejlődése szempontjából hasznosnak találja (Kelemen, 1964). Emellett 1964-ből visszatekintve amellet érvel, hogy a szovjet pedagógiából megismert Makarenko pedagógia rendszere is nagy hatással volt rá (Kelemen, 1964), amelynek 1949 és 1953 között szintén csak sztálinista értelmezése létezett. Makarenko pedagógiájának esetében a sztálinista minta lényegében azt jelentette, hogy a pedagógia alá kellett rendelődjön a sztálinista irányú kommunista pártnak, és a pedagógiának a párt irányelveit kellett implementálnia az oktatásügy területén (Darvai, 2021).

Másfelől Kelemen a sztálinizmus, a dogmatizmus szakaszát negatívan is értékeli. Ugyanis az ötvenes évek elején kutatásaiban kísérleti módszert használt, azonban ezt a metodológiát a szovjet pszichológiatudományban diszkreditálták, ahogy a tesztmódszert is (Carson, 2014; Pléh, 2010, 2016). Nem meglepő módon ebben a dogmatikus légkörben a mérésekkel operáló Kelemen munkásságát a tesztmódszer és a burzsoá formalizmus vádjával illették (Kelemen, 1964). Emiatt az MTA Pedagógiai Bizottsága vitára tűzte ki 1955 decemberében a pécsi pedagógia tanszék és azon belül Kelemen munkásságát. Azonban a vitában a Pedagógiai Bizottság megvédte Kelemen (Kelemen, 1964), ami egyben azt is jelenti, hogy szocialista neveléstudományi kutatóként értékelte szakmai-tudományos tevékenységét.

Ahogy korábban más visszaemlékezésben, úgy itt is megjelenik a szocialista pedagógia kiépítésével, intézményesülésével kapcsolatos nehézségek, problémák, így a tanszék kialakításával és működtetésével járó szervezetszociológiai nehézségek (Kelemen, 1964). Hogy összességében és történetében lássuk a pécsi pedagógiai képzést, nem

Az 1956-os Balatonfüredi Pedagóguskonferencián a Kardos Lajos vezette neveléslelektani vita résztvevője Kelemen, bár erről nem referál visszaemlékezésében. Kutatásai körül élénk vita alakul ki. A felszólalók között található Mérei Ferenc, Bakonyi Pál, Radnai Béla, Lénárd Ferenc és a vita vezetője, Kardos Lajos is. Kardos rendszertani szempontból amellet érvel, hogy Kelemen nem pszichológiai, hanem pedagógiai kísérletet végez, hiszen nem a gyermekben lejátszódó lelki folyamatot, hanem „csak” e folyamatok eredményét vizsgálja kísérleteiben. Kardos Lajos mondatai azért is fontosak ebben a vitában, mert a nyugati pszichológusi mintát képviselő Kardos lényegében azt mondja Kelemennek, hogy nem nyugati típusú pszichológiát, hanem keleti, szocialista pedagógiát művel, melynek nincsen helye a pszichológiában, csak a pedagógiában. Kardos lényegében „kitessékeli” a szocialista irányultságú neveléslelektant a pszichológiai mezőből a neveléstudomány irányába.

szabad elfelejteni, hogy a két világháború közötti időszakban Weszely Ödön professzor vezette és szervezte a pedagógiai tanszék életét, míg a negyvenes évek végén a fiatal, tanítóképzőt, azután főiskolát és Apponyi Kollégiumot végzett Nagy Sándor, majd 1952-től az ugyanezen végzettséggel rendelkező, de nem didaktikai, hanem lélektani-nevelés-lélektani irányultságú Kelemen László váltotta a tanszék élén a Budapestre áthelyezett Nagy Sándort.

A Pedagógiai Bizottság általi megvédést követően Kelemen a gondolkodás nevelése helyett a gondolkodás fejlődésével kezd el foglalkozni, kutatásai kezdetben az alsó tagozatra, majd a felső tagozatra is kiterjednek (Kelemen, 1964).

Az 1956-os Balatonfüredi Pedagóguskonferencián a Kardos Lajos vezette nevelés-lélektani vita résztvevője Kelemen, bár erről nem referál visszaemlékezésében (Kelemen, 1964). Kutatásai körül élénk vita alakul ki. A felszólalók között található Mérei Ferenc, Bakonyi Pál, Radnai Béla, Lénárd Ferenc és a vita vezetője, Kardos Lajos is. Kardos rendszertani szempontból amellet érvel, hogy Kelemen nem pszichológiai, hanem pedagógiai kísérletet végez, hiszen nem a gyermekben lejátszódó lelki folyamatot, hanem „csak” e folyamatok eredményét vizsgálja kísérleteiben (Balatonfüredi..., 1957). Kardos Lajos mondatai azért is fontosak ebben a vitában, mert a nyugati pszichológusi mintát képviselő Kardos lényegében azt mondja Kelemennek, hogy nem nyugati típusú pszichológiát, hanem keleti, szocialista pedagógiát művel, melynek nincsen helye a pszichológiában, csak a pedagógiában. Kardos lényegében „kitessékeli” a szocialista irányultságú nevelés-lélektant a pszichológiai mezőből a neveléstudomány irányába.

1957–1965. A korai Kádár-korszak

Az 1956-os forradalmat követő időszak politikai, oktatáspolitikai eseményeit nem említi, helyette a szakmai-tudományos munka bemutatására helyeződik a hangsúly, ahogyan a legtöbb visszaemlékező neveléstudományi kutató is, hiszen a forradalom és a megtorlás időszaka tabu volt a Kádár-korszakban.

A gondolkodás fejlődésével foglalkozó munkájának első eredményei az 1957-es *A fogalmak és a gondolkodás sajátosságai az általános iskola alsó tagozatában* című kandidátusi értekezésben jelennek meg. E kötetet három évvel később adták ki *A tanulók gondolkodása 6–10 éves korban* címmel (Kelemen, 1960). A kutatás folytatása pedig a *10–14 éves tanulók tudásszintje és gondolkodása* címmel lett publikálva 1963-ban (Kelemen, 1963). E két kötetet a hetvenes évekbeli *Pedagógiai lexikon* tartalmazza, viszont a kilencvenes évekbeli nem (Nagy, 1976–1979).

Kelemen Lászlónak a gondolkodás fejlődésével foglalkozó kutatásai jól mutatják a nevelés-lélektan viszonyát a pszichológiához, a neveléstudományhoz és egyben az oktatáspolitikához is. Ugyanis a Kelemen által képviselt nevelés-lélektan a tantervkészítéshez és az ehhez szorosan kapcsolódó tankönyvíráshoz nyújt segítséget. Kelemen meglátása szerint ahhoz, hogy megfelelő tanterveket lehessen készíteni, szükséges a tanulók gondolkodási szintjét és életkori sajátosságait ismerni. E logika egyben azt is jelenti, hogy a pedagógusoknak is szükségük van nevelés-lélektani tudásra ahhoz, hogy sikeresen tudják implementálni a tanítás-tanulás folyamatába a tantervi követelményeket. Ez az érvelés nemcsak pedagógiai vagy pszichológiai, hanem politikai-oktatáspolitikai mozzanattal is rendelkezik. Hiszen a nevelés-lélektan a szocialista tartalmú tantervek sikeres implementációjában segíthet mind a tantervkészítés, mind a tanterv iskolai megvalósításának szintjén, ami egyben azt is jelenti, hogy a nevelés-lélektan nem független az oktatáspolitikától, hanem annak alávétve működik. Másképpen fogalmazva a nevelés-lélektan csak a politika függésében működhet (vö. Darvai, 2020; Sáska, 2009, 2020). Ahogyan korábban láttuk, a Balatonfüredi Pedagóguskonferencián a nyugatias pszichológiát képviselő Kardos Lajos, habár szakmai érvelést használva, de pontosan emiatt a politikai és

ideológiai tartalom miatt nem engedte be a pszichológiába a Kelemen-féle neveléslélektant (vö. Balatonfüredi..., 1957).

A pszichológia és pedagógia felemás kapcsolatában nem szabad elfelejteni, hogy az 1950-es oktatási párthatározat a szovjet mintának megfelelően száműzte a pszichológiát az iskola és a tudomány területéről, annak nyugati irányultsága, kapcsolatai miatt – ld. Mérei és köre. E pszichológia csak az 1956-os hruscsovi desztalinizációs hullám következtében térhetett vissza a tudományos életben. E változás egyik elemének tekinthető, hogy lélektani témában már lehetett kandidátusi fokozatot szerezni, igaz, nem a pszichológia, hanem a neveléstudomány területén (Darvai, 2019). E kandidátusok közé tartozik Kelemen László is. Ezzel párhuzamosan a nyugatos pszichológusok számára is fokozatosan megszűnt a diszkreditáció. Természetesen a polgári, burzsoá stigma megmaradt, de ettől függetlenül lehetőség kínálkozott a pszichológia legitím művelésére. A nyugatosság vádját a keleti, szocialista irányultságuk ragasztották a nyugatosokra. Cserébe a nyugatosok „lenézték”, nem tartották igazi pszichológusoknak a szovjet irányultságúakat. Így nem véletlen, hogy a pszichológus szerep ellenzéki jelentéssel bírt a korszakban. E szembenállás jelenhetett meg az 1997-es *Pedagógiai lexikon* szócikkírójánál is, aki a hatvanas évek végén kezdett el pszichológiát tanulni az ELTE-n, és ott Kardos Lajos tanítványaként a nyugatosok csoportjához tartozott.

Szakmai-tudományos munkájának produktumaiként Kelemen (1960, 1963) megemlíti a hatvanas évek elején megjelent *Neveléslélektan* és *Fejlődéslélektan* című főiskolai jegyzeteit. Végezetül fontosnak tartja kiemelni narratívájában az önálló lélektani tanszék létesítésének szükségességét (Kelemen, 1964), melyet a hatvanas évek második felében megkap Kelemen, de nem Pécsen, hanem Debrecenben (Brezsnyánszky, 2020).

Összegzés

Kelemen László visszaemlékezése az 1960-es évek első felében keletkezett, ennek megfelelően erősen megjelentek benne a korai Kádár-korszak „rendszerjellemezői”, így a Horthy- és a Rákosi-korszak politikájának és oktatáspolitikájának opponálása, vagy az elhallgatás esete a politikailag érzékeny témák esetében – például az 1956-os forradalom kapcsán. E mozzanat lényegében mindegyik visszaemlékező neveléstudósra igaz volt, kivéve Kiss Árpádot (vö. Kiss, 1964; Péntes, 2021).

Következő eredményünk szerint a *Pedagógiai lexikon* nem tartalmazta Kelemen Lászlónak a főiskolai tanulmányairól szóló éveket. Ugyanez a minta jelent meg a szintén elsőként főiskolai diplomát szerző Nagy Sándor esetében is. Meglátásunk szerint ez nem tekinthető véletlennek. Az elhallgatás oka valószínűleg a főiskolai és az egyetemi szintű képzés közötti konfliktusban keresendő, ahol az utóbbi mindig is nagyobb presztízzsel rendelkezett, mint az előbbi.

Végezetül Kelemen László narratívája is jól mutatja, hogy a neveléslélektan ideológiai tartalma okán inkább a pedagógiához és nem a „nyugatos” pszichológiához tartozott. Ezt jól példázza, hogy a Balatonfüredi Pedagóguskonferencián a pszichológus Kardos Lajos neveléstudósként és nem pszichológusként értékelte Kelemen munkásságát. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy az ötvenes évek első felében Kelemen a burzsoá teszt módszer vádjával illeték, azonban az MTA Pedagógiai Bizottsága – amelynek tagja volt többek között Ágoston György és Nagy Sándor is – megvédte Kelemen, és „felmentették” a vádak alól. Azonban ettől függetlenül a neveléslélektan sohasem tartozott a neveléstudomány fősodrához, és az sem tekinthető véletlennek, hogy Kelemen a pécsi évek után 1966-tól a Debreceni Egyetemre került, ahol 1970-től a Pszichológiai Tanszék vezetője (Brezsnyánszky, 2020).

Irodalom

- Ágoston, Gy. (1954). Makarenko halálának tizenötödik évfordulóján. *Pedagógiai Szemle*, 4(2–3), 133–144.
- Balatonfüredi Pedagógus Konferencia (1957). Rövidített jegyzőkönyv. *Kézirat*. Pedagógiai Tudományos Intézet.
- Báthory, Z. & Falus, I. (1997a, szerk.). *Pedagógiai lexikon*. Keraban.
- Báthory, Z. & Falus, I. (1997b, szerk.). *Pedagógiai Kicsoda*. Keraban.
- Brezsnyánszky, L. (2020). A pedagógia és a pszichológia együttélési formái a Debreceni Egyetemen. *Educatio*, 29(4), 606–617. DOI: 10.1556/2063.29.2020.4.6
- Carson, J. (2014). Mental Testing in the Early Twentieth Century: Internationalizing the Mental Testing Story. *History of Psychology*, 17(3), 249–255. DOI: 10.1037/a0037475
- Darvai, T. (2016). Szakmai-politikai nézetek és ideológiák az V. Nevelésügyi Kongresszuson. Neveléstudomány: Oktatás – Kutatás – Innováció, 4(3)49–61. <http://doi.org/10.21549/NTNY.15.2016.3.4>
- Darvai, T. (2019). A szocialista neveléslélektan megteremtése Magyarországon az 1960-as években. *Iskolakultúra*, 29(8), 47–67. DOI: 10.14232/ISKKULT.2019.8.47
- Darvai, T. (2020). A neveléslélektan a korai Kádárkorszakban. *Educatio*, 29(4), 582–591. DOI: 10.1556/2063.29.2020.4.4
- Darvai, T. (2021). Makarenko-értelmezések Magyarországon a hosszú 1950-es években. *Iskolakultúra*, 31(5), 27–40. DOI: 10.14232/ISKKULT.2021.05.27
- Darvai, T. (2023). Jausz Béla visszaemlékezése életére, munkásságára. In Kattejn-Pornófi, R., Tóth, P., Kanczné Nagy, K. (szerk.), *Oktatás egy változó világban – Kutatás, innováció, fejlesztés. HERA Évkönyvek X.* Debreceni Egyetemi Kiadó – Magyar Nevelés-és Oktatáskutatók Egyesülete. 313–325.
- Donáth Péter (2008). *Oktatáspolitikai és tanítóképzési Magyarországon 1945-1960*. Trezor Kiadó.
- Ewing, E. T. (2001). Restoring Teachers to Their Rights: Soviet Education and the 1936. Denunciation of Pedagogy. *History of Education Quarterly*, 41(4), 471–493. DOI: 10.1111/j.1748-5959.2001.tb00095.x
- Hegedűs B., A. & Rainer M., J. (1992). *A Petőfi Kör vitái VI. – Pedagógusvita*. Múzsák – 1956-os Intézet.
- Hoshmand, L. T. (2005). Narratology, cultural psychology, and counseling research. *Journal of Counseling Psychology*, (2), 178–186. DOI: 10.1037/0022-0167.52.2.178
- Kelemen, L. (1960). *A tanulók gondolkodása 6–10 éves korban*. Tankönyvkiadó.
- Kelemen, L. (1963). *A 10–14 éves tanulók tudásszintje és gondolkodása*. Akadémiai Kiadó.
- Kelemen, L. (1964). Életemről, munkámról. *Pedagógiai Szemle*, (6), 579–586.
- Kiss, E., Trencsényi, L. & Hudra, Á. (2021). *Abszolút pedagógusok. Új szempontok a XX. századi értelmiségtörténet kutatásához*. Létra Alapítvány – Magyar Pedagógiai Társaság. DOI: 10.32558/abszolot.2021
- Kiss, Á. (1964). Életemről, munkámról. *Pedagógiai Szemle*, (3), 295–305.
- Gyarmati, Gy. (2011). *A Rákosi-korszak: Rendszerváltó-fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. ÁBTL – Rubicon.
- Nagy, P. T. (1997). Neveléstörténeti előadások: előadások a nevelés társadalomtörténetéből. Kodolányi János Főiskola – Oktatáskutató Intézet.
- Nagy, P. T. (2013). Elitszociológia és neveléstörténet-írás. *Neveléstudomány*, (2), 40–59.
- Nagy, S. (1963). Életemről, munkámról. *Pedagógiai Szemle*, (9), 829–840.
- Nagy, S. (1976–1979, szerk.). *Pedagógiai lexikon*. Akadémiai Kiadó.
- Pénzes, D. (2016). A hazai pedagógia szakajtó-kutatás történetéhez: a Pedagógiai Szemle genezise. *Neveléstudomány*, (3), 36–48. DOI: 10.21549/NTNY.15.2016.3.3
- Pénzes, D. (2021). A neveléstudományi elit átalakulása a Rákosi-korszakban. *Doktori Értekezés*. Eszterházy Károly Egyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Péter, A. (1954, szerk.). *Az SzKP, a Szovjet Kormány és a Komszomol határozatai a szovjet iskoláról*. Tankönyvkiadó.
- Pléh, Cs. (1998). A pszichológia szimbolikája egy slampos totalitárius rendszerben. A magyar pszichológia a hatvanas években. In Pléh, Cs. (szerk.), *Hagyomány és újítás a pszichológiában*. Balassi Kiadó. 91–111.
- Pléh, Cs. (2010). *A lélektan története*. Osiris Kiadó.
- Pléh, Cs. (2016). Intézmények, eszmék és sorsok a magyar pszichológia fél évszázadában 1960–2010. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(4–5), 691–723. DOI: 10.1556/0016.2016.71.4.5
- Révész, Gy. (2021). A Pszichológiai Intézet alapítása és szakindítás Pécssett. In Szokolszky Ágnes (szerk.), *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon: a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. JATE PRESS. 209–222. DOI: 10.14232/pfvm.14
- Sáska, G. (2009). A szocialista neveléstudomány kialakulása és függősorba süllyedése – a didaktika példáján. In Németh, A. & Biró, Zs. H. (szerk.), *A magyar neveléstudomány a XX. század második felében*. Gondolat Kiadó. 98–130.

Sáska, G. (2015). A neveléstudományi elit viszonya a politikai marxizmushoz az ötvenes években. In Németh, A., Biró, Zs. H. & Garai, I. (szerk.), *Neveléstudomány és tudományi elit a 20. század második felében*. Gondolat Kiadó. 177–212.

Sáska, G. (2018). Igény az igazság monopóliumára. A politikai és világnézeti marxizmus-leninizmus a sztálini kor pedagógia tudományában. *Pedagógia-történeti Szemle*, (1–2), 1–52. DOI: 10.22309/PTSZEM-LE.2018.1.1

Sáska, G. (2020). Pedagógia és pszichológia az oktatásban. Eszméletörténeti vázlat. *Educatio*, 29(4), 529–544. DOI: 10.1556/2063.29.2020.4.1

Somogyvári, L. (2023). Educationalists in 1950s, 1960s Hungary: Identity and Profession through Retrospective Life (Hi)Stories. *Historica Scholastica*, 9(2), 159–176. DOI: 10.15240/tul/006/2023-2-006

Székely, E. (1956). A marxista pedagógia tudomány helyzete és feladatai hazánkban. *Társadalmi Szemle*, 5(2), 66–82.

Tamura, E. (2011). Narrative History and Theory. *History of Education Quarterly*, (2) 150–157. DOI: 10.1111/j.1748-5959.2011.00327.x

Trencsényi, L. (2011). *A maratoni sereg*. Önkönet.

Jegyzetek

- ¹ Géczy János egyik releváns kutatási területe a magyar neveléstudomány és pedagógia története a szocialista korszakban, ezért születésnapja alkalmából e tanulmánnyal köszöntöm őt.
- ² A Magyar Pedagógiai Társaság 1967-es újjáalakulásának történetéhez ld. Darvai Tibor (2016) tanulmányát e témáról.
- ³ Mészáros István, Szokolszky Istvánt és Veress Juditot sem tartjuk „csoporton kívülieknek”. Hiszen Szokolszky István is a magyar szocialista pedagógia ötvenes évekbeli megalapítói közé tartozik. Mészáros és Veress pedig a Pedagógiai Tudományos Intézetben vagy az Országos Pedagógiai Intézetben végzett közös munka köti az autobiográfiát írók szakmai csoportjához. Bencédy József pedig e csoport művelődésügyi minisztériumi támogatói közé tartozik.
- ⁴ A szakterületek szerkesztői: Ballér Endre (didaktika, tantervelmélet), Benedek András (szakoktatás), Csapó Benő (neveléslélektan), Csoma Gyula (felnőttoktatás), Forray R. Katalin (a határon túli magyarság és a kisebbségek pedagógiája), Golnhofer Erzsébet (tantárgy-pedagógiák), Gordosné Szabó Anna (gyógypedagógia), és így tovább.
- ⁵ A hét visszaemlékező közül hárman, Hermann Alice (1895), Jausz Béla (1895) és Kiss Árpád (1907) született a dualizmus idején.
- ⁶ Donáth Péter (2008) *Oktatáspolitikai és tanítóképzés Magyarországon 1945–1960* című kötetében részletesen elemzi Rozsondai Zoltán szerepét a szocialista korszak tanítóképzésében.
- ⁷ Ahogyan korábban említettük, nem tudható, hogy ki vagy kik írták az egyes szócikkeket a hetvenes évekbeli *Pedagógiai lexikon* számára, de az 1997-es lexikon Kelemen Lászlóról szóló szócikkét Pléh Csaba fogalmazta meg.

Absztrakt

A szocialista pedagógia magyarországi megjelenésének 20 éves évfordulója alkalmából hét neveléstudós visszaemlékezése (Ágoston György, Jausz Béla, Kiss Árpád, Nagy Sándor, Földes Éva, Hermann Alice és Kelemen László) jelent meg *Életemről, munkámról* címmel 1963 és 1965 között a *Pedagógiai Szemle* hasábjain. Jelen vizsgálatunkban e hét visszaemlékezés közül egyet, a neveléslélektan foglalkozó Kelemen László visszaemlékezését elemezzük. Kutatásunk azt vizsgáljuk meg, hogy Kelemen László visszaemlékezésében hogyan jelentek meg a gyorsan váltakozó politikai rendszerek és oktatáspolitikai ciklusok, legyen szó akár az 1945 előtti, akár az 1945 utáni korszakról. Ugyanakkor a visszaemlékezés és a *Pedagógiai lexikonok* Kelemen Lászlóról szóló szócikkei közötti különbségeket is elemezzük. Kutatásunk egyik forrása a *Pedagógiai Szemle* 1963 és 1965 közötti lapszámai, ahol a neveléstudósok, így Kelemen László visszaemlékezése is megjelent. Kutatásunk másik forrása a hetvenes években és a kilencvenes években megjelent pedagógiai lexikonok szócikkei. Mivel a neveléstudósok visszaemlékezéseit a korai Kádár-korszakban publikálták, ezért erősen megjelennek bennük a Horthy- és a Rákosi-korszak politikájának és oktatáspolitikájának opponálása, vagy az elhallgatás esete a politikailag érzékeny témák esetében – például az 1956-os forradalom kapcsán. Ugyanakkor a pedagógiai lexikonoknak a neveléstudósokról szóló szócikkei nem tartalmazzák a főiskolai tanulmányokról szóló részeket, ahogyan Kelemen László esetében sem. Végül, Kelemen László narratívájából is jól kivehető, hogy ekkor a neveléslélektan ideológiai tartalma okán inkább a szocialista tartalmú pedagógiához és nem a „nyugatos” pszichológiához tartozott.

Kulcsszavak: neveléstörténet, Rákosi-korszak, szocialista pedagógia, neveléslélektan